

DOSYA/DERLEME**İKTİDAR OLARAK TIPÇI GELENEK:
TIBBIN ERK TARİHİ***

"Ölümün son iyiliği bir daha ölmemektir."
Nietzsche

Armağan ÖZTÜRK**

GİRİŞ

Uygarlığın kurucu akli, yaşamı sürdürmenin bilgisine adanmıştır. Tıp, din ve siyaset, ölüm ile yaşam arasındaki insanlık yazgısının temel araçlarıdır. Tıp ölümü kontrol etmeyi, din ölümün ötesine geçmeyi, siyaset doğru zamanda öldürmeyi hedefler. Bu üç hedef iktidarların kurulduğu ve yıkıldığı zamanlarda kolaylıkla birbirinin yerine geçer. Tıp tekniği, siyasal eylem ve dinsel ayin, insanı kimi zaman ölüme, kimi zaman ise yaşama yaklaştırmıştır. Makale tıp, din ve siyaset arasında hem uygarlığın kurucu ideolojisini şekillendirme noktasında epistemolojik, hem de uygar insanın sorunlarını nesneleştirme adına ontolojik bir birlik olduğu kanaatindedir. Bu bahsi geçen birliğin din-siyaset ayağı modern siyaset yazını içinde oldukça ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Din-siyaset ilişkisine dair, dini bir ahlaki model olarak devlet aygıtının kılavuzu konumuna yükselten anlayıştan, toplumsal düzenin devamını garanti altına almak için onu devletin ideolojik araçlarından biri haline getiren anlayışa kadar bir dizi görüş ileri sürülebilir (Vergin, 2003:23-54). Burada yapılacak olan da uygarlığın kuruluş hikayesinden fütüristik gelecek tasarımlarına kadar geçen süreyi din-siyaset ilişkisine benzer bir tonda tıp-siyaset ilişkisi olarak yeniden kodlamaktan ibaret olacaktır. Tıp, din ve siyaset arasındaki bağlar, bu bağların çözülüşünü yansıtan ve yer yer siyasi tarihten de güç alan bir siyaset felsefesi incelemesi ile ayrıntılandırılacaktır.

Uygarlığın geleceğe taşınması sorunsalında bugün de gelişip dönüşerek varlığını sürdüren eski çağ düşüncesinin üç yönü ayrıca anılmaya değer. Bu bahsi geçen üç yönden ilki sorun çözücü somut düşüncedir. Pratik ihtiyaçların ürünü olarak mühendislik ve tıp insanın doğayı ve kendi bedenini somutlaştırması ihtiyacını ifade eder. İkinci olarak analogiye değinilebilir. Analogi sonsuz sayıda olayı ve insanı ancak benzerleri aracılığıyla kavrayabilen ilkel insanın taklitçi yönünü ortaya koyar. Analogi ile birlikte siyasal düşünüş düşüncenin geriye kalanından ayrılmaya başlamıştır. Klanın totem ile simgelenmesi sayesinde toplum siyasal bir varlık kazanmıştır. Totemci öğreti klanı bir totem ata ile özdeşleştiren ve kendini o totemin soyundan geldiğine inanan, öteki toplulukları da başka totemlerin soyu sanan, toplumlar arası ilişkiyi totemler arası ilişkinin türevi haline getiren siyasal ideolojinin adıdır (Freud, 1996). Yalnızca siyasetin değil, aynı zamanda organizmacı siyasal geleneğin kökleri de analogik düşüncededir. Tıbbın da simgesi olan yılan, ölüm, öte dünya, insan yaşamının bitkiye benzetilmesi, yeraltına inme, doğum, toprak ana ve benzeri imgeler kültürel organizmacı stilin uygar düşünde bıraktığı izlerdir. Bu izler bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde inceleneceği üzere önce siyasal organizmacılığa, ardından da modern muhafazakarlığa dönüşmüştür. Bu açıdan bakıldığında muhafazakarlık, tıp ile siyaset arasında olduğu var sayılan ontolojik-epistemolojik birliğin ilk önemli meyvesidir.

İlkel düşünüşün üçüncü başat ögesi sihirdir. Uygarlık tarihinin erken dönem ideolojisi sihirsiz düşünüş ve sihrin sınıflı toplum içinde yenilenmiş türevleri tartışmamıza başlangıç hızını verir. Sihir aynı zamanda doktorluk yapan rahip klan şeflerinin düşünsel enstrümanıdır. Tıp, din ve siyaset ayrılmamış bir şekilde, dolayısıyla cenin halinde

*Yazının şekillenmesinde özverili çabasının benden esirgemeyen dostum veteriner hekim Murat Karabağlı'ya ve değerli hocam Altan Armutak'a teşekkür ederim. Yardımları olmasaydı birçok fikrim olgunlaşmamış bir şekilde temsil edilecekti.

**Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

sihrin içinde bulunur. Sihir unutulmuş bir bilgelik olarak büyücü doktorlar ve büyücü rahiplerin otantik geçmişini karakterize eder. Sihirci düşünüş önce avcı-toplayıcı dönemi, ardından bitki ve hayvanların evcilleştirildiği neolitik devrim çağlarını kapsar (Childe, 1990: 22 vd). Bu dönemlerde insanlar kararsız ekonomiyi kararlı ekonomi haline getirerek uygarlığı sürdürülebilir kılmışlardır (Güvenç, 1999:149-180; Şenel, 1999:24 vd). Toplumun kararlı hale gelmesi sürecinde mesafe kat edildikçe sihirselleşmiş düşünüş dine dönüşür. Denetlenmeyen doğa ve toplum olayları karşısında, bu olayların nedenini total bir şekilde kişileştiren tanrı kavramı ve tanrıya yakarış söz konusu olur. Sihirin toteminden farklı olarak dinin tanrısı insan üstüdür. İnsani zaafardan arınmıştır (Malinowski, 2000; McNeill, 2004:38-40).

Dinci düşünüş ilkel mirasın süzgecinden damıtılıp gelen bir dizi ön yargının insanlığın kültürel hafızasında yer ettiği bir dönemdir. Mesela tıpcı yılan imgesi, Babil Yaradılış Destanından, Kitabı Mukaddes'deki Tekvin Öğretisine kadar bir dizi metinde cinselliğin ve kötülüğün simgesi olarak kullanıla gelmiştir. Yılan bir yönüyle somut ve gerçek, bir yönüyle sihirselleşmiş ve mistik, bir diğer yönüyle de analogik ve meteforiktir. Aslında sihirci-dinci dönemde düşünce dünyasındaki ilkel homojenlik, sürecin tüm olası pratiklerine yansır. Sihir bilgisi ile teknik bilgi birbirinden uzak değildir ayrıca. Sihir yapmak için alet kullanmak gerekir. Aynı zamanda tıp-büyü birlikteliğini destekleyecek derecede bitki deneyi tecrübesine ihtiyaç vardır. Bir lojistik etkinlik olarak eczacılık bahsi geçen süreci yedekler. Ayrıca sihirde modern psikanaliz tekniklerinin birçoğu ham halde vardır. Şaman hekime doğru evrildikçe toplam tedavideki sihir (inanç) öğesi azalacak, hayvansal ve bitkisel katkı daha ağırlıklı hale gelecektir (Messadie, 1998:174-5; Childe, 1990:33-38).

İlkel dönemde cerrahi uygulamalardan, ilaçla bakıma kadar tüm tıbbi faaliyetler sihirci-dinci süreç içinde şekillenir. Teşhiste, tedavide doğaüstü kuvvetler ve bu kuvvetleri yönettiğine inanılan kişiler devreye girer. Hastalığa ve hastalığın büyücü doktorca tedavi edilme biçimine inanç aslında ait olduğun topluma inançtır. Şamanlar doğa ve tanrının öfkesi ile kötü ruhları hastalığın sebebi sayarlar. Tüm tedavi yöntemi bu bahsi geçen sebeplerin büyü, dua, sihir, muska, ruh ile beden etkileşimini kontrol eden çeşitli reçeteler aracılığıyla önlenmesi mantığına üzerine oturtulmuştur (Erdemir, 1996:19, 156-159). Tabii sürecin denetlenmesi pratiğinde kararlı bir şekilde siyasileşen şamanlar oldukça etkilidir.

Sihir, din ve tıp arasındaki iç içe geçmiş ilkel devamlılık ve bu devamlılığı siyasetin belli noktalarda kestiği yorumu aynı zamanda klan şefliği de yapan büyücü-hekimler aracılığıyla ayrıntılandırılabilir. Şaman hem bir hasta, hem de bir iyileştirici olarak tıbbın siyaset ile olan ontolojik ve din ile olan epistemolojik birliğini simgeler. Modern psikiyatri biliminin şizofren olarak adlandırdığı hastanın birçok özelliğine sahiptir şaman. Halüsinasyon, inter versio, trans, organ yabancılaştırması, bayılma, nöbet gibi şizofrenik öğeler önemli ölçüde ilk hekimlerin epistemik doğalarını

karakterize eder (Ersoy, 1996:14). Şamanın sancılı yaratım süreci arka planında ciddi sinirsel çöküntü, gündelik yaşam ile düşler arasında kalıcı gidip gelmelere gebecektir. Şamanın bunalımı kültürel çevre ve yerel tarihten etkilenen eğilip bükülebilen bir şeydir en nihayetinde. Yalıtılmış olma durumu kökü toprağın derinliklerine giden, gövdesi ve başı ile güneşe ve onunla ilgili her şeye yönelmiş bu gizemli öznenin dramını önemli ölçüde karakterize eder (Campbell, 1992:283). Şaman bir yönüyle kurbandır. Bilinmeyene doğru gizemli ve korkutucu bir yolculuk içindedir sürekli. İlkel toplulukların zor yaşantılarını katlanabilir hale getirir böylece. Tarih öncesinden sarkan şizofren öge şaman da, henüz din ve bilim diye ikiye ayrılmamış bilginin Prometheusçu özü bulunur. Bu öz hem trans haline geçebilme yeteneğinin sıra dışı sonuçları ve iyileştirme yeteneğinin doğuştan geldiği sanrısı aracılığıyla tıne, hem de bilginin erke dönüşme potansiyeli nedeniyle siyasete kaynaklık eder (Ersoy, 1996:13; Ersoy 1998:14). Şaman örneği bilgili insanın nasıl kolaylıkla iktidar sahibi insana dönüşebileceğinin tarihe kazınmış ilk örneğidir. Ayrıca ilk siyasetçi, ilk din adamı ve ilk hekim olan kişinin aynı zamanda bir tür yarı-akıl hastası olması olgusu son derece düşündürücü ve bir o kadar da ironik görülebilir. Aklın ve iktidarın kökeninde akılsızlık vardır çünkü. İdeolojik perdelemenin henüz emekleme çağında olduğu o günlere bakarak, bugünlerde katı bir şekilde bilinçlere işlenmiş normal-anormal ayrımının ne kadar da anlamsız olduğu sonucuna ulaşabiliyoruz ayrıca. Uygur dünyanın tıp-siyaset birlikteliğine ilişkin sonuçları toparlamadan önce şamanlık mefhumuna dair iki ayrıntı daha gözler önüne sürülebilir. Her şeyden önce hastalık ve hastalığın tedavi edilme biçimine inanç aslında ait olunan organizmaya inancı ifade ediyor. Hasta ile hekim arasındaki ilişki hasta ile toplum arasındaki ilişkinin türevlerinden biri. Büyücü-hekimler hastalık üretiyor, ilkel buna inanıyor. Daha sonra iyileştirici kişiler hastalığın tedavi edilme biçimi de üretiyor. Hastalar zorunlu olarak bu bahsi geçen biçimi de benimsiyorlar. Hastanın tedavi biçimine itirazı, ait olduğu klanın meşruluk ölçütleriyle çatışacak siyasal bir itiraz en nihayetinde (Malinowski, 1998:135-9). Diğer bir aydınlatıcı nokta şamandan şefe geçişin aynı zamanda sınıfsız toplumdan sınıflı topluma geçişin yansımaları olması. Toplumun alt yapısal dönüşümleri tıpta, siyasette ve dinde kendine iz düşümler yaratmış durumda. Demek ki hekim bir şeyin ürünü. İktisadi yapıda belli bir yere ve dolayısıyla yerine paralel bir şekilde ekonomik bir işleve sahip. Tıp erkçiliği ve kapitalizm bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde değinileceği üzere ekonomi ile tıp, ekonomi ile siyaset ve ekonomi-tıp-siyaset arasındaki devamlılık güncel yaşamda da izler bırakarak varlığını sürdürüyor.

Tıp ile siyaset arasında uygarlaşma sürecinin erken çağlarından bugüne bir eylemsel-söylemsel iç içe geçmişliğin söz konusu olduğu ve din kurumunun bu beraberliği belli noktalarda tamlanmışına dair hatırlatma bizi bir dizi ara sonuca götürür: (1) Her şeyden önce yaşama ve ölüme dair bilginin birinci sınıf bir siyasal bilgi olduğu, devletçi-dinci iktidarın daha en başından beri ölümlüler dünyasında ölümsüzlük ideali üzerinden kendini

meşrulaştırdığı ortaya çıkacaktır. (2) Dolayısıyla hastalıkların tedavi edilmesi siyasal bir iştir. Sağlıklı olanı sağlıklı olanı ayıran çizgi de siyaset tarafından çizilmektedir. Siyasal olandaki değişikliklerin tıp fenomeni üzerinde köklü kırılmalar meydana getirdiği apaçık bir gerçektir. Demek ki *teknik aklın* yükselişini konu alan bölümde ayrıca ifade edildiği üzere cinci tedavi yöntemlerinin tasfiyesi süreci ile Rönesans ile başlayan sürecin çakışması olgusu tesadüfi değildir. (3) Siyaset ile tıp arasındaki epistemolojik-ontolojik birlik siyasete ait bir özelliğinin kendine özgü gelişme zemininde tıp içinde de belirmesine yol açmıştır. İktidar ile muhalefet arasındaki kalıcı bölünmüşlük ilginç bir şekilde tıp fenomenine de yansımıştır. Sarayda hizmetkarlık yapan, bilgisini üst sınıfların emrine veren ve konumu itibarıyla düzen yanlısı olan iyileştirici imgesi tıpcılığın tarihi kadar eskidir. *İktidar olarak tıpcı* düzenin devamından yana ölçülü tutumu ve ön görülme dikkatinin karşılığını yaşadığı çağın standartlarının üzerinde bir refah seviyesi ve bilimsel çalışmaları için uygun şartların kendine tahsis edilmesi şeklinde almıştır. Tıp dünyasının ikinci ayağını ise *muhalefet olarak tıpcılar* temsil eder. Bu kesim düşman kardeşinin aksine radikal ve yıkıcı bir eylem-söylem perspektifini içselleştirmiştir. Toplumsal duruşları itibarıyla iktidara karşı halkın yanında, dahası halka ve iktidara karşı aklın ve bilimin yanındadır. Ruhun sağlığını koruyan *din*, toplumun sağlığını koruyan *siyaset* ve beden sağlığını koruyan *tıp* üçlemesinin muhafazakar devamlılığa karşı özgür düşüncüyü ve ölçsüzlüğü savunurlar. Rönesans ve Aydınlanma ile somutlaşan tinsel sarsıntıyı ve bu sürecin çocuğu ilerici pozitivist düşüncüyü en hararetle savunan meslek zümrelerinin başında muhalefet olarak tıpcılar gelir. Eleştirel tıp düşüncesi hem hastanın çaresizliğinden yaralanarak otoriterleşen geleneksel *hekim* anlayışına, hem de doğanın ve insan doğasının anlaşılmasına dair muhafazakar kısıtlara meydan okur. Muhafazakarların gözünde *muhalefet olarak tıpcılar*, tanrılığa, yarı-tanrılığa soyunmuş Doktor Frankeştaynlardır. Tabii daha ölçülü bir değerlendirme açısından *iktidar olarak tıpcılar* ile *muhalefet olarak tıpcılar* arasındaki başlıca fark aklın kullanım biçimine ilişkindir. *İktidar olarak tıpcılar* araçsal aklı savunurlar. Amaçlarına ulaşmak için her türlü diğer şeyi (öznelere, nesnelere) özellikle sınırlayıcı belli bir etiğe bağlı kalmadan kullanırlar. *Muhalefet olarak tıpcı gelenek* ise daha özcü, amaççı bir rasyonellik anlayışını temsil eder. Bu cemahtaki alanlar için akıl kısa erimli menfaatlere karşı uzun erimli amaçların emrine verilmiştir.

Makale bundan sonraki serüvenin de *iktidar olarak tıpcılar* ile *muhalefet olarak tıpcılar* arasındaki ayrımı siyasal düşünce tarihi ve siyaset felsefesi üzerinden açmaya çalışır. Organizmacılık, muhafazakarlık, sosyal Darwinizm, kapitalizm, beden siyaseti, teknik akıl, pozitivist modernleşme ve tıp okulları, bu bahsi geçen sürecin zorunlu durakları olacaktır. *İktidar olarak tıpcı geleneğinin* ötekisi ile birlikte tıp-siyaset ilişkisi içinde gelişmesi süreci açık bir şekilde gösterir ki, tıbbın tarihi, tıbbın erk tarihine, tıbbın erk tarihi ise egemenlerin tarihine koşuttur (Ersoy, 1998:18).

İKTİDAR OLARAK TIP

Organizmacılık

Tıp temelli siyasal düşünsel geleneklerin ilki ve şüphesiz ki en etkili organizmacılıktır. Organizmacı okul topluma fizyolojik bir statü verir. Toplumu kendisini oluşturan bireylerden ayrı ve bu bireyleri de içerecek şekilde kapsayıcı özerk bir kişiliğe oturtur. Organizmacı için toplum birey üstüdür; doğaldır, doğanın yasalarına bağlıdır. Toplumu organizma olarak gören anlayış, toplumda sosyal bir ruh, zeka ya da irade öngörür. Toplum organizmalar ailesi içindeki en üst formu temsil eder. Bitki ve hayvan için geçerli olacak yasalar daha inceltirilmiş ve karmaşık bir kıvamda onun için de geçerlidir. Bitki, hayvan ve insan arasında doğal bir sıra düzen vardır. Ayrıca insanlar da kendi içlerinde aşağıdan yukarıya doğru katmanlara bölünmüştür (Sorokin, 1994:168-172).

Organizmacı öğretisi tıp-din-siyaset ilişkisinin ilk defa formüle edildiği çağdaki analogik düşünüşün karakteristik öğelerini bünyesinde taşır. Bu özellikler tarihte siyasi düşünceler, sosyoloji ve ideoloji kulvarlarında kendi izdüşümlerini yaratmıştır. Belli başlı duraklar üzerinden kısıtlı bir düşünsel serüven bile, Platon, Aristoteles, Salisbury John, İbn Haldun, Spencer, Durkheim, Darwin ve Nietzsche gibi isimlerin toplum felsefeleri üzerinden tıpcı imgeler aracılığıyla iktidara nasıl hizmet ettiklerini ortaya koyacaktır.

Platon için ideal toplum biyolojik ve tinsel bozulmaya (çürümeye) karşı tahkim edilmiş korunaklı bir varlığı anlatır. Böylesi bir toplumunun kurucu unsuru herkesin yerini bilmesi, sınıfına, statüsüne göre davranması anlamını kavramlaştıran adalet erdemidir. Adil toplum ve onun bozulmuş türevleri doğadaki ölüm-yaşam döngüsünü andıran biçimde tarihte sürekli daire çizen yapılarıdır. Monarşiler, aristokrasye, aristokrasi, timokrasye, timokrasi oligarşye, oligarşi, demokrasiye, demokrasi tiranlığa doğru akar. Tıpkı bir bitkinin doğup, büyüyüp, olgunlaşır sonra da çürümesi gibi her şey olması gereken zamanda olanların arasına katılır (Popper, 2000). Doktorluk sanatının babadan oğula aktarıldığı köklü bir Makedon ailenin üyesi olan Aristoteles, Platonun organizmacı adaletini bilimsel öğelerle zenginleştirerek bir adım ileriye taşır. Filozof organizmacılığı hem eşitsizlikçi-sıra düzenci görüşleri derinleştirmek için, hem de ölçülülük üzerinden orta yolcu, ortak akılcı bir ahlak felsefesi geliştirmek için kullanır. Canlılar dünyası aşağıdan yukarı üç aşama içinde sıralanabilir. En altta bitkisel ruha sahip varlıklar dünyası vardır. Bitkisel ruh canlıların ortak öğesini oluşturur. Tüm canlılar doğar, beslenir, büyür ve ölür. Bitkisel varlıkların üstünde acı ve istek duyan varlıkların dünyası, hayvanların dünyası vardır. Canlılar sıra düzeni akıl sahibi insanlar ile son bulur. Ama tabii bu düzenek insanın kendi içinde de tekrarlanabilir. Bazı insanlar bitkilere daha yakındır, diğer bazıların hayvani yönleri çok kuvvetlidir. İnsanların çok az bir kısmında akıl öğesi ön plandadır. Dolayısıyla daha akıllı olanların daha az akıllı olanları doğanın gereğine uygun bir şekilde yönetmesi

gerekir (Aristoteles, 2000; Arnhart, 2004:49-76). Filozof beden üzerinden iktidarın kendini meşrulaştırmasına olanak sağlayacak şekilde normal-anormal ayırımına da girer. Aristoteles için orta olan iyidir. Her nesne uçları ortalayan bir eylem alanında kendi iyisini bulur (Aristoteles, 1999:22-67). Orta iyiye ulaşmayı öven, ondan uzaklaşmayı yeren öğretisi insan ilişkileri için yeniden yorumlandığında karşımıza ayrımcı-dışlayıcı pratikler çıkar. Aristoteles ahlaki postulası yardımıyla iktidara ayrımcı-dışlayıcı pratikleri üzerinde işletebileceği bir zemin sağladığı görülür.

Batıdaki organizmacı çizgi doğuda benzeri bir kesinlikle İbn Haldun felsefesinde hayat bulur. İbn Haldun hem organik bozulma ile tinsel ve sosyal bozulma arasında bir koşutluk gören *Platonik mirası*, (Haldun, 1997:299) hem *üç kuşak yasası* gibi genellemeler aracılığıyla doğum ile ölüm arasında gidip gelen döngüsel tarihi, hem de topluma yaratıcı bir bilinç veren ilkel dayanışma öğretisi *asabiyyeyi* savunur (Haldun, 1997:309 vd). Ayrıca onda belirgin bir şekilde dışlayıcı pratiklere rastlanır. Dışlayıcılık organizmanın bildik düzenini bozanlara karşı ya da ideal organizmanın dışında kalan iklara karşı kullanılır (Haldun, 1997:134). Haldun realist determinist yönetimi aracılığıyla toplumu hareket eden bir organizma olarak tanımlamıştır.¹

Salisburyli John ile birlikte organizmacı öğretisi, özgün metinlerin satır aralarından okunan analogik-meteforik ifadelerin toplamı olmaktan çıkarak kapsayıcı bir doktrine dönüşür. Filozofa göre insanın bedeni topluma, ruhu ise tanrıya aittir. İnsan gövdesinin başı devlete karşılık gelir. Devlet prensin elinde somutlaşır. İyi ve kötü işleri başlatan yürek, toplumun ileri gelenlerinin üyesi olduğu senato aracılığıyla hayat bulur. Gözler, kulaklar ve dilin görevini özü itibarıyla başın ajanı olan yargıçlar ve valiler yapar. Memurlar ve askerler toplumun elleri, çiftçiler ve işçiler ayaklarıdır. Devlet (baş) ne isterse onu yapmak zorundadır çalışanlar. Ayrıca toplumun tüm yükünü *doğaları gereği* yine onlar çeker (Şenel, 1999:25-6).

Siyasi düşünceler tarihi içinde sıklıkla dile getirilen ve özünde üst sınıfların benlik çıkarını meşrulaştırılan organizmacı görüşler burjuvazi sınıfının yükselişe geçtiği modern çağlar ile birlikte daha rafine olmuş bir şekilde yeniden formüle edilmiştir. *İktidar olarak tıpcı gelenekten* süzülen ön yargılar doğal olanı yücelten muhafazakarlığın ve insanlar arası farkları bir ast-üst ilişkisi olarak yorumlayan ırkçılığın söylemsel olanaklılığını yaratmıştır. Tabii geleneksel dünyadan modern dünyaya geçiş ideolojiler çağının başlangıcı ve aynı zamanda kapitalist genişlemenin görünen yüzüdür. Dolayısıyla doğacı-tıpcı siyasal geleneğin arkasında güçlü bir kapitalist rasyonellik vardır. Kapitalizmin de çözümlenmeye dahil olması yalnızca organizmacı görüşlerin hangi ideolojik koordinatlar içinde kendini yeniden ürettiği noktasında ip uçları sağlamaz bizlere, aynı zamanda böylesi bir çaba sınıfsal farklılaşma ile sağlık hizmetleri arasındaki ilişkinin defifre olmasını sağlar. Kapitalizm kendine kendi hayalinde yeni bir dünya yaratırken tıp fenomenini de bu süreci hem koşullanmış, hem de sürecin kendisi tarafından şekillendirilmiştir.

Muhafazakarlık

Tıp-siyaset epistemolojik birliğinin modern siyasetteki iki önemli iz düşümünden biri muhafazakarlıktır. Muhafazakarlık davranış ve tutum ortaklığı olarak tarihten süzülüp gelen organizmacı parçacıklarla zenginleştirilmiştir. Evrimci-gelenekçi muhafazakarlık geçmişin aklını bugünün aklı karşısında yüceltir. Muhafazakar için şimdiki zamana ait olan hep kuşulanacak, tecrübe ile denetlenmediğinden sorun çıkaracak bir şeydir (Barry, 1989:99). Muhafazakarlık olarak evrimci-organizmacı anlayış alışkanlıklara, kelimelere dökülmemiş duygusal anlaşmalara yatkın insan tipini ön plana çıkarır. Muhafazakarın gözünde doğal olan yapay olandan, sessizlik sestem, duygudaşlık pazarlıktan daha önemlidir. (Parkin, 1997:144-145). Bu kabil bir anlatı özgürlükten kendi gibi olmak bakımından özgünlüğü anlar. Özgürlük bir şeyden kurtulmaktan daha çok, bir şeye ait olmaktır (Bora, 1997:8). Söylemsel çerçeveye korumak ile dengeli değişim arasında gidip gelen eylemci bir reçete ile tamamlanır (Heywood, 1992:54). Sonuçta doğuştan gelen statüleri, aşırı sıradüzeni ve vesayetçi yetkiyi onaylar muhafazakar. Eşitsizliği tarihin içinden süzülüp gelmiş bilgelik olarak benimseme eğilimdedir (Marshall, 1999:512-513). Organik toplumculuğun gereğinde birey ile toplum arasındaki ilişkiyi organ ile o organın ait olduğu beden arasındaki ilişki gibi kodlar. Muhafazakar anlayışa göre bireye yakışan içinde bulunduğu toplumda uyum sağlayıcı davranışları ön plana çıkarmaktır (Çiğdem, 1997:33). Tabii bahsi geçen bu uyum pratiğinin hakkıyla gerçekleşebilmesi için dünyayı sistematik olmaktan ziyade yerelci bir şekilde algılar muhafazakar. Herkes kendi işini yapmalı, başkasının sorununu kendine dert edinmemelidir (Müller, 1997:14). Böbrek böbrek olarak algılanmalı, bakkal bakkallığı ile yetinmelidir. Karamsar tarih felsefesinin hazırlayıcı koordinatlarında insanı mayası gereği bozuk-kusurlu sayar muhafazakar (Quinton, 1978:10-11). İnsandaki kendini ve dünyayı değiştirme potansiyeli her an yoldan çıkabilecek kötülükçü bir öz taşır içinde. Devrimci sapmalara karşı devleti toplumsal birliğin, hukukun ve ahlakın kaynağı olarak onar, ama bu onaylamayı sivil cemaatçi bir karşı bağlama dengeler, dolayısıyla devlet kadar toplumu da doğaldır (Bora, 1997:19). Sonuçta denilebilir ki muhafazakarlık, her gerçek olan rasyoneldir şeklinde özetlenebilecek doğalcı anlayışı ülküselleştiren, ortalamaları bulmak kaygısını önemseyen (Harbour, 1982:61-62), eşitsizlikçi bir dünya görüşünü yansıtır.² Böylesi bir anlayış ise tıpcı geleneği en azından üç önemli noktada keser.

1) Tıp ile siyaset, organizmacılık ile muhafazakarlık arasındaki köprü evrimcilik aracılığıyla sağlanır. İktidar olarak tıpcılar üst katmanların çıkarlarını meşrulaştıran evrimci-ölçülü görüşü siyasal yazının emrine sunmuşlardır. Evrimcilik değişimlere ölçülü bir hız vererek, değişim karşısında iktidarın eşitsizlikçi yapıyı yeniden üretmesine olanak tanır. 2) İnsan doğası-toplumun doğası gibi imgeler, istesek de etkilerine karşı koyamayacağımız, davranışlarımızı deterministçe düzenleyen tinsel bir

künyeye karşılık gelir. Evrimci muhafazakarların gözünde doğa *yaratılış olarak* ilk başlangıçtır. Bu varsayımsal başlangıç bir gölge gibi bizi her türlü bireysel ve toplumsal ilişkide izler. Doğamıza aykırı hareket ettikçe hastalanır, kötülöklere maruz kalırız. Yapılması en doğru şey doğanın (düzenin) sınırları dışına çıkmamaktır. 3) Birey ile toplum arasındaki ilişkilerin insan bedeninin iç işleyişinden kotarılmış bir parça-bütün ilişkisine indirgenmesi düzenin devamlılığına katkı sağlar. Dünyaya katkısı kendi yerelliği ile sınırlı olan birey hiçbir zaman parça-bütüncü kapanın sınırları dışına çıkamaz. Zaten organizmacı tuzak da böylesi bir içe kapanmayı amaçlar. Yerellik evrensel doğru aşılımadıkça, evrimcilik de devrimciliğe doğru aşılacaktır.

Sosyal Darwinizm ve Biyolojik Rasyonalite

Sosyal Darwinizm insanın evrim serüveni ile etnik kimliklerin biyolojik özellikleri arasında bağlantılar kuran, özelinde kapitalist ve bir o kadar da eşitsizlikçi *iktidar olarak tıpcı* rasyonellik anlayışının öğelerinden biridir. Öğreti, hayvan ve bitki topluluklarını etkileyen doğa güçleri gibi, insan toplumlarını etkileyen temel ve karşı konulmaz güçlerin olduğunu savlar (Turner, 1997:86). Darwinizm ilkel çağlardan kalma analogik düşünme geleneğini biyolojiden sosyolojiye tercüme yapılarak sürdürür. Ancak geleneksel düşünme biçimine bilimsellik yönünde eklemeler de yapar. Darwinizm insan ile çevre arasındaki ilişkiyi içinde savaşın ve çatışmanın ağırlıklıca yer tuttuğu bir etki tepki süreci olarak kodlar. Darwinizm ile birlikte savaş tarihin katalizör gücü halini alır (Mazrui, 1995:67-9). Eşitsizliği meşrulaştıran hakim öge 18-19. yüzyıldan itibaren dinden Darwinizme kaymıştır. Tanrı öyle istediği için insanların eşitsizlik içinde yaşadığı düşüncesi, tanrının doğa ile yer değiştirmesi ile yeni bir aklileştirme tarzına dönüşür. Eşitsizliği doğanın gereği olarak sunan bu yeni anlayış aynı zamanda statik hiyerarşi ilişkisine dinamik bir boyut katar (Mazrui, 1995:69-70; Turner, 1997:85).

İktidar olarak tıpcı biyolojik rasyonellik anlayışının şekillenmesinde Darwin'in seçim teorisi ve bu teoriyi destekleyen tümevarımcı doğa anlayışı dönüm noktası niteliğindedir. Darwin'e kadar belli bir olgunluğa getirilen ve Darwin'den sonra canlıların ortak tarihini tek bir yasa düzeni içine alan biyolojik rasyonellik geleneği sosyolojiye Spencer, felsefeye Nietzsche tarafından aktarılmıştır. Darwin'in seçim teorisini benimseyen Spencer, faydacı düşüncüyü kapitalist rezervlerle bilimselleştirir. Düşünür, "büyüme", "gelişme", "parça ile bütün arasındaki ilişkiler", "bütünün parçadan daha uzun ömürlü olması" gibi nirengi noktaları üzerinden organizmayı topluma bağlayan bir dizi analogiye başvurur. Çabasının nihayetinde toplumu kendisini oluşturan işlevlerin toplamı haline getirir (Ülken, 2001:137; Spencer, 1994:174-5). Nietzsche felsefesinde ise organizmacı ön yargılar iyice keskinleşerek devasa bir güç ahlakına dönüşür. Filozof insanı hayvan ile tanrı arasına gerilmiş bir ip gibi görür. Hayvandan tanrıya doğru özgürleşen insanın biricik özgürleşme aracı eylemdir. Eylemin amacı başarı, eylemin kaynağı ise yaşam enerjisidir. Bitkiler, hayvanlar ve

insanların davranış kodları acıyı azaltıp, hazı arttıran ortak bir rasyonelliğe, doğanın güç yasasına bağlıdır. Sempati ve merhamet gibi aykırı örnekler de bile gizlenmiş bir egoizm vardır. Nietzsche felsefesi özünde yaşamak savaşımındaki makul stratejiyi anlatır ve bu stratejinin moral meşruluğunu savunur (Akarsu, 1998:130-6; Ülken, 2001:91-4). Darwin, Spencer gibi düşünürlerde tıpkı filozof Nietzsche de olduğu gibi organizmacı ön yargılar aristokratik pragmatizmin izleri vardır. Tüm bu sürecin arkasında ise Avrupa-merkezci ve ırkçı enstrümanları kullanan kapitalist sistem vardır. Kapitalizmin erken dönem kaygıları tıp ve biyoloji bilimleri aracılığıyla olgunlaşmamış siyasal bir ideolojiye dönüşmüştür.

Modern organizmacılık ile kapitalizm arasındaki ilişki özellikle rekabetçi piyasanın meşrulaştırılması sürecinde etkilidir. Yaşamı en yetkin olanın kendini bir sonraki kuşağa aktardığı, düzenleyici ilkesi savaş olan bir orman gibi algılayan Darvinci aksiyom, kapitalizm koşullarında en iyi olanın kazandığı ve dolayısıyla kaybedenler olmasına rağmen sonucun kendiliğinden adil olduğu piyasacı tez ile örtüşür (Turner, 1997:86-7, 92-3). Tabii bu örtüşme kendi ayrıntısını yarattığında, Avrupa halklarını halklar hiyerarşisi içinde en tepeye koyan ve tarihin gelenekten moderne Avrupa örneğinde aktığını iddia eden ben-merkezci anlayış ve temeli korku ve saldırganlık olan, kapitalist sömürü ilişkilerini yedekleyen ırkçı anlayış ön plana çıkar (Mazrui, 1995:70; Özbek, 2003:58-9, 72-3). İrkçılık iktidar olarak tıpcı geleneğin geldiği yeri göstermesi açısından son derece düşündürücü bir örnektir. İrkçılık eşitsizliğin tanrının isteği olduğuuna dair geleneksel inanışın yerini alan pozitif öğretiyi ifade eder. 17. yüzyılda da köle ticareti en azgın dönemini yaşarken biyolojik göstergeler aracılığıyla süreci olumlamış, özü itibarıyla emek-sermaye ilişkilerinde emeğin sermaye tarafından şekillendirmesine yardımcı olmuştur. Güncel zeminde ise ırkçı pratikler genetik-biyolojik ırkçılığın yerine alan kültür ırkçılığı enstrümanları üzerinden iş görmektedir.³

Tıp-siyaset ilişkisinin hararetli tartışmalara gebe bereketli kavramsal yatağı biyolojik rasyonalite öğretisinin ırkçı-ayrımcı kodlar ile hayat bulduğu yerdir. İktidarın meşruluk zemininin değiştiği modern çağlar arifesinde siyaset, iktidar inşasında eski epistemolojik ortağı tıbbın düşün dünyasından analogiler yaparak eşitsizliği yeni formlere bağlamayı bilmiştir. Burada ilginç olan, insan doğası üzerine spekülasyonların kolaylıkla yönetme çabasının emrine girebilmesidir. Doğaya yapılan atfı siyasete üzerinde pek değişiklik yapamayacağı tinsel bir sağlamlık vermiştir. Dolayısıyla iktidar olarak tıpcılarla siyaseti insanları yönetme sanatı olarak gören hakim anlayış arasında bir çıkar ve öngörü birliği olduğu söylenebilir.

Tıp Erkçiliği

Tıp erkçiliği makalenin kavramsal bütünlüğü içinde başlıca iki anlama gelmektedir. Tıbbın iktidar ile olan ilişkisi ya hekimlerin iyileştirme etkinliği üzerinden yarattıkları tahakküm ettirici ilişkileri ya da iktidarın siyasetçe kuruluş

biçiminde tıptan alınan ideolojik enstrümanları ifade eder. *İktidar olarak tıpçıları* kapitalizme bağlayan ve çözümlemeye tarihsel materyalist bir olgunluk veren son bölüm yazılmadan önce tıp erkçiliğinin bu başat iki yönü üzerine tartışma tüketilmelidir. Kanımca tıp tekniğinin cinci pratikler karşısında üstünlük kurması girişimi tıbbın bizzat tıpçılar aracılığıyla nasıl iktidar aracı haline dönüştürülebileceğinin düşündürücü bir örneğini verir. Eros karşısında logosun hakimiyetini sağlama çabası ise tıp-siyaset-din ilişkisinin ortaklaşa hizmet ettiği beden etiğini ortaya koyar.

Modern çağların başlangıcına kadar çok uzun bir süre hastalıkların kaynağı ve nasıl iyileştirileceği noktalarında koyu bir metafizikçi-tinci egemenlik söz konusu olmuştur. Hastalığın kaynağını tanrının cezası ve (veya) cinler olarak gören anlayış oldukça popülerdi. Hastaların inanç ve inanç nesnelere aracılığıyla iyileştirileceği düşünülüyordu. Ölü gövdenin tıp bilimi için incelenmesi sorundu (**Russell, 1990:62-7**). Din ile tıp, daha da özelinde teknik akıl ile metafizik akıl arasındaki sürtüşme hem din-siyaset-tıp ayrışması bakımından, hem de tıbbın kendine meşruluk zemini yaratarak, tahakkümcü yanını gizlemesi sorunu bakımından dikkat çekicidir. Kabaca bir bilim-din karşıtlığı olarak sunulan süreç ayrışmasında başka bir hikayeyi anlatmaktadır.

Tıbbın hegemonya ile dirsek temasındaki gelişim sürecinde üç önemli dönem üzerinde durulabilir. En önceleri ilkel dünyadan kalan kazanımların gereği olarak büyücü-doktorlar, hastalığı şeytanla, kötü ruhlar ya da cinlerle ilintilendiriyorlardı. Böylelikle yapılan iş tinsel bir anlam kazanıyor ve iyileştirici sosyal hiyerarşide daha korunaklı bir mevkiye sahip oluyordu (**Messadie, 1998:426-7**). Bu kesit süresince tıpçılar ruh ile hastalık arasında kurdukları bağların varlığından nemalandılar. Ancak zamanla tıbbın teknik ile olan etkileşimi ivme kazandı. Tıbbın giderek teknikleşmesi ile birlikte tıp iktidarının kuruluş tarihinde bir sonraki aşamaya gelinmiş oldu. Bu bahsi geçen bağlamda daha fazla teknik alet ve prosedür kullanan hekimler ile tekniğe ulaşamayanlar arasında kalıcı bir ikilik oluştu. İkiye bölünen tıp geleneği zenginler ile fakirler, yönetenler ile yönetilenler, aristokrasi ile halk arasındaki bölünmüşlüğü içselleştirdi. Saray hekimleri geleneğine karşın halk hekimleri (otacı) geleneği sınıflı toplum gerçeğinin gereğinde iş görmeye başladı. Makalenin başlığına çekilen *iktidar olarak tıpçılar* ile makalede bilinçli bir şekilde ihmal edilen (ya da başka bir yazıda değerlendirilmek üzere ertelenen) *muhalefet olarak tıpçılar* ayrışması modern çağlar öncesi süreci önemli ölçüde karakterize etmektedir. Fakirlerin teknik desteklenmiş kaliteli sağlık hizmetinden mahrum bırakılması bu kesimin salgınlar aracılığıyla disipline edilmesinin yolunu açıyordu (**Bloch 2005:100-1**). Cinciotacı geleneğe karşı yürütülen ve modern aklın yükselişi tarihselliği ile çakışan dönem tıp erkçiliğindeki son büyük aşamayı ifade etmektedir. Batı'da 16.yüzyıldan itibaren *iktidar olarak tıpçılar muhalefet olarak tıpçılara* karşı iktidarın desteklediği süre avları başlattılar (**Ersoy, 1998:22**). Engizisyon profesyonel tıpçılar dışındakilerin sağlık hizmeti

vermesini engelledi. *Muhalefet olarak tıpçılar* cadılık ile suçlandı ve çoğu en ağır işkenceler altında can verdi. Cadıların yok olması ile bilgi üzerindeki hakimiyet tümüyle iktidar olarak tıpçılara geçti (**Ehrenreich 1992:13; Ersoy 1998:21**). Ayrıca bu betimlenen dönemin aynı zamanda modern kapitalizmin emekleme çağları olduğu dikkate alınırsa sürecin işleyişinin kapitalist gelişim açısından anlamlı olduğu görülecektir. Her şeyden önce *muhalefet olarak tıpçılarının* öldürülmesi, öldürülemeyenlerin de yasa dışı çalışmaya zorlanması sonucu halk kalitesiz ama yine de ucuz ve kolay ulaşılabilir olan sağlık hizmetinden yoksun kaldı. Böylelikle *iktidar olarak tıpçılarının* öncülüğünde sağlığın metalaşması süreci hızlandı. Dahası emekçinin hızla bozulan sağlık şartları sermayenin emek üzerindeki baskısını daha da güçlendirmiştir. *Muhalefet olarak tıpçı* geleneğinin tasfiyesi ya da sindirilmesi ile birlikte tıpçı erkteki kemikleşme daha da pekişti. Latince evrensel dil olma özelliğini yitirmesine rağmen tıp içinde kullanılmaya devam etti. Latince kullanımı halkın tıp bilgisine ulaşmasını engelleyen epistemolojik bir set haline geldi. Tıp cemaati sıradan insanlarla arasındaki mesafeyi arttıran bir dizi pratiği daha kurumsallaştırdı. Mesleğe girişte edilen yeminler, çalışma sırasında giyilmesi mecburi hale getirilen cübbeler (beyaz önlük), geçmişleri asırlar öncesine dayanan tıp okulları, doktor babaların doktor oğullar yetiştirmesi ile serpilen köklü hekim aileleri, tıp çevresinde klerikalist⁴ tipte bir yapının oluşmasını kolaylaştırdı. Bugün itibarıyla tıp hukuk ile birlikte bilginin iktidarının nasıl eylem ve söylem iktidarına dönüşebileceğinin iki başat örneğinden biri durumundadır.

Tarihi iktidarın tarihine eşit beden etiği iktidarı tıp, din ve siyaset arasındaki pratik beraberliğin nesnel zeminini ön plana çıkarır. Uygarlığın kurucu etkinlikleri insan bedenini kontrol eden, onu araç haline getiren kurumları ifade eder. Tıp, din ve siyaset logosun (aklın) hakimiyeti adına erosu (doğayı) disipline eden uygar bilincin enstrümanları niteliğindedir. Beden hem iktidar ilişkisinin, hem de iktidara karşı koyma mücadelesinin simgesi durumundadır. Bedenin maddi varlığı iktidarın kaynağıdır. İdeolojiler, dinler, tüm iktidar sistemleri onu denetlemeye çalışırlar. Bu çalışma aynı zamanda uzlaşma ve çatışmalarla dolu siyasi tarihin bir özetini de verir bizlere (**Bourdieu, 1990:112-121; Aktay, 2003:18**).

İktidar beden ile mekan arasında oluşur. Her beden mekana sahip olmaya çalışır. Bütün bedenler aynı şekilde hareket ettiği için ortaya anarşi/kaos çıkar (**Nietzsche, 2002**). Akıl bedeni ruhun aracı haline getirerek tek tek her bir insanda ve sonuçta bir bütün olarak toplumda var olan yıkıcı düzensizliği düzen lehine azaltır. Logosun erosu dizginlerken aldığı mesafe uygarlığın gelişim hızını belirleyecektir. İdeoloji ve felsefe bedeni, bedensel hazların peşinden koşarak kendini akıldan çok erosa yakın hissedenerleri aşağılar, din beden üzerinde günah korkusunu işler, siyaset cebir gücünü kullanır, tıp sağlıklı-normal, hasta-anormal gibi ayrımlarla iktidarın denetim işlevini meşrulaştırır (**Turner, 1984; Aktay 2003:19**).

Tıp-siyaset devamlılığında iktidar diyalektiğinin organlar aracılığıyla yürütülmesi meselesi ile hastaneden hapishaneye erosu denetleme projesinin tarihsel bütünlüğü meselesi birincil derecede önemlidir. Organlarımız, bedenlerimiz bize verilmiş imkanları değil, aksine bize tarihsel ve sosyal olarak yapılmış sınırları temsil eder. Siyasallaşma ve sosyalleşme olarak sosyal süreçler insanlara organlar yapıştırır. İktidarın nihai amacı bireye neyi görüp, neyi duyması ya da işitmesi gerektiğini, bazen de tam tersine neleri görmeyip, duymayıp, işitmemesi gerektiğinin ön bilgisini vermekten ibarettir. İyi vatandaşın organlarını yadsıyarak iktidarın taktığı organlarla yaşayan kişidir. Kendi erosunda ısrar edenler ise hastane, tımarhane, hapishane gibi denetimin daha kapsamlı yapıldığı yerlere kapatılırlar (Foucault, 1984; Foucault 1994). Bizim siyaset ile tıp arasında varlığına vurgu yaptığımız epistemolojik birlik önemli ölçüde erosu denetlemeye adanmış uygar projenin aklından kaynaklanmaktadır. Bedenlerin varoluş olanaklarını belirleyen ve makalenin kendine konu edindiği beden etiği bu bahsi geçen aklın hem çeşitli vehçelerini hem de sınırlarını ortaya koymaktadır.

Kapitalizm ve Sağlığın Korunması Sorunu

Tıp-siyaset birlikteliğine kapitalist ilişkilerin sürece katkısını dikkate alarak bakmak bize bir dizi metodolojik yarar sağlayacaktır. Her şeyden önce tıp ile siyaset arasındaki geçişlerin tesadüfi olmadığı değer yaratımına dair tarihsel süreçlerle desteklendiği görülecektir. Dahası modern siyaset ile modern tıp her biri kendi alanında kapitalizmin ajanlığına soyunmuşlardır. Bu iddianın derinleştirilmesi için harcanacak çaba tıbbın erkçi yanının tıbbın güncel panoraması içindeki ağırlığını gözler önüne serecektir.

Öncelikle ilaç sanayi ile tıp mesleği ve tıp bilimi arasındaki ilişkilere değinilebilir. Sermayenin beklentilerine uygun bir tıp geleneği yerleşmiştir. Hastalık üzerinden kar edilebilecek bir nesne haline gelince, hastalığını sorgulama yeteneği ve bilgisine sahip olmayan hastalara hastalık dayatmak daha da olanaklı hale gelmektedir (Ersoy 1998:29). Dahası tıpcı hastanın kim olduğu ve hastaya ne yapılması gerektiği konusunda benzersiz bir iktidara sahiptir. Adeta hastalığı ve hastayı o yaratır (Illich 1995:30). Doktorlar bu bahsi geçen benzersiz yaratma yeteneğini genelde geniş kesimleri gözetken bir sağlık sistemi yerine özelde küçük bir azınlığın çıkarına, kapitalizm lehine kullanır (Illich 1995:40-41). Birçok hastalık ucuz bir maliyetle ve erken tanı ile önlenebilirken, kapitalist rasyonelliğinin gereği olarak iktidar olarak tıpcılar önleyici tedbirleri değil, yüksek maliyetli ve uzun süreli tedavileri ön plana çıkarmaktalar. Kapitalizmin reklam anlayışı ilaç ve tedavi pazarlama süreçlerinde oldukça etkili olmaktadır. Bu bariz ideolojik perdelemenin doğal sonucu ilaçların yan etkileri ile tedavinin gerekliliği ve süresi konularında ciddi ihmaller söz konusu olmaktadır. Pahalı antibiyotiklere ve antidepresanlara yönelik talep yoğun bir şekilde desteklenmekte, böylelikle ilaç sanayi için üzerinde palazlanabileceği karlı bir yapay ihtiyaçlar sahası açılmaktadır. Kanser tedavi protokollerinde yapılan

değişikler ve dolayısıyla bu değişikliklere paralel seyreden yenilenen talep, obesite tanımının normal beden yapısına sahip insanların kendilerinden şüphe etmelerini sağlayacak şekilde genelleştirilmesi uygulamaları tıpcı ideolojinin sağlığı koruma işleminde ne kadar ileri gidebileceğini gözler önüne serer (Ersoy 1998,:26-32; Schatskin, 1978:213-234). İlaç pazarlayan ve iyileştirici bilgiyi saklayan hekimler, spor, ilaç ve kozmetik sanayi ile ittifak halinde bir sağlık kompleksi yaratmışlardır. Böylesi bir süreç bir yanda yaş hiyerarşileri kırmakta, toplumsal konumlanma açısından devrimci sonuçlara yol açmakta, diğer yandan ise gövdeyi dünyevileştirmekte, bedenin sağlığı ile hastalığı ile metalaşmasının yolunu açmaktadır. Bugün itibarıyla iktidar olarak tıpcı geleneği kapitalizm-tıp ilişkisi içinde kendini yeniden üretmektedir. Aldıkları eğitimi biran önce paraya çevirmeye çalışan bir zümre söz konusudur. Post modern anlayışla uyumlu bir şekilde sağlığı değil, zindeliği koruyan bir tedavi-koruma anlayışı yerleşmektedir. Zindelik tüketme kapasitesini devam ettiren fiziki unsuru ifade eder. İktidar olarak tıpcılar modern zamanların iktidarı kapitalizmin beklentilerine uygun bir şekilde meta çeşitliliği gittikçe artan bir zindelik piyasası yaratmışlardır. "Estetik-güzellik", "diyet-fiziksel form" ve "psikolojik yardım" bu bahsi geçen zindelik piyasasının alt sektörlerini anlatır. Süreci karakterize eden davranışların arkasındaki ortak mantık ise, verimlilik-rekabet odaklı piyasa şartlarında bedenin yenilenme kapasitesini yüksek tutmaktan ibarettir.

Egemen kapitalist siyasetin tıp erkinin şekillenmesi noktasındaki ikinci önemli etkisi tıp bilimi ile ilgilidir. Tabii bu bağlantı daha büyük bir fotoğrafın belli bir parçası gibi durur. Bilim ile kapitalizm arasındaki tamamlanma ilişkisi tıp bilimi özelinde kendi türevini yaratmış gibidir. Bilim de kapitalizm de rekabetçi bir zemin üzerinde yükselir. Bilimin gelişmesinde kapitalizmin katalizör etkisi güçlü bir tarihsellik sunar bizlere (Loasby, 1986:53-4). Bilim ile kapitalizm "evrensel" etiketi altında hegemonik bir ortaklık içindedir. Dahası bilgi iktidarı ya da iktidarın bilgisinde devlet yerini önemli ölçüde şirketlere terk etmiş durumdadır. Bilgi işçisi diğer tüketiciler gibi paranın satın alabildiklerine ve dolayısıyla şirketlerin dağıtacağı nemalara muhtaç hale gelmiştir. Bilgiyi ürün olarak gören anlayışın epistemolojik tavır içinde hakim unsur haline gelme süreci, "bilgi, bilim ve üniversite" sorunu bağlamında entelektüel araştırmacı ya da bağımsız akademisyeni bağımlı akademisyenin kısıncasına almıştır. Bağımsız akademisyenden bağımlı akademisyene doğru kapitalistçe başkalaşma süreci ise makaleler, puanraj hesaplamaları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Araçsal akıl bilgiyi nesneleştiren saklı bilinciyse, bağımlı bilim adamının iktidarını kapitalizmin iktidarına doğru tamamlar (Bağçe, 227-233). Tüm bu hatırlatmaların bizi götüreceği yer ise son kertede bilimcinin çıkarlara rağmen hareket edebilme yeteneğinin modern devlet ve kapitalizm karşısında irtifa kaybettiği gerçeği olacaktır.

Genel teorik çerçeve tıp bilimi için özele indirildiğinde akademik araştırmaların seyri, dergiler, klinikler ve büyük ilaç şirketleri arasındaki sorunlu ilişki gündeme getirilebilir.

İlaç şirketleri bilimsel çalışmaları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmektedir. Araştırma projelerinin yürütülmesi sürecinde karı gözetilen finansman yapısı iyileştirici çabayı daha en baştan sakat bırakmaktadır. Dahası ilaç endüstrisinin kar gözetilen rasyonelliği ile yaşama hakkı arasındaki fark gittikçe açılmaktadır (Belek, 1998:41; Ersoy, 1998:29). Özellikle yoksullar açısından durum kritiktir. Kapitalistçe bakış yüzünden hastalık ve ölümlerin en büyük sebebinin yoksulluk olduğu ve insan sağlığını koruma misyonunun sağlıklı kişi sağlığını kaybettikten sonra devreye girecek süreçlerin toplamından ibaret olmadığı unutulmaktadır. Yoksulların yoksulluklarından sorumlu olanlar ile onların sağlığını yitirmesinden sorumlu olanlar aynı kişilerdir. Bizim burada *iktidar olarak tıpcı* diye etiketlediğimiz bu bahsi geçen zihniyet tıbbın metalaşması serüveninin de başlıca sorumlusudur (Dedeoğlu, 2004).

İktidar odaklı kapitalizm-sağlık ilişkileri tartışmasında son olarak iyileştirmenin ideolojik yönü üzerinde durulabilir. Kapitalist sistemin devamlılığı noktasında sağlık hizmetlerinin yürütülüş biçimi sistemi onaran ciddi bir girdi niteliğindedir. Emekten sermayeye artı değer aktarımda devamlılık kapitalizmin sürdürülebilirliğini garanti eder. Tabii bu garantinin hakkıyla yerine getirilmesi ancak nüfusun ve sağlıklı nüfusun kontrolü ile mümkün olabilmıştır. Nüfus artış hızı ile üretim artış hızı arasındaki oransal ilişkiden kapitalist rasyonelliğe dair çıkarımlar yapan Malthusçu anlatı kapitalizmin emekçinin sağlığına yönelik erken dönem bakışını simgeler. Malthus Sosyal Darwinist bir dikkatle artı-değer üretmeyenlerin aradan çekilmesinin artı değer üretiminin devamı açısından önemine dikkat çekmiştir (Galbraith 2004:79-82). Ancak Malthusçu tavrın kapitalizmin sağlık rasyonelliği içinde ayrık bir örneğe karşılık geldiği iddia edilebilir. Süreç işçinin sağlığının tümüyle görmezden gelinmesinden çok, i) kapitalizmin devamı için burjuva devleti aracılığıyla sağlanacak asgari sağlık hizmeti, ii) emek-sermaye çekişmesinde sağlığın pazarlık konusu haline getirilmesi, iii) sağlığın kapitalist üretimin doğrudan bir parçası haline getirilmesi şekillerinde işlemiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren burjuvazinin sağlığı emekçiye satacak/satılacak bir meta olarak görmeye başladığı anlaşılmaktadır (Engels, 1997:163, 279). Buraya kadar ki sorgu başlangıçta belirlenmiş amaçlarda bir hayli mesafe kat edildiği ve sağlığın önemli ölçüde metalaştığı gösterilmektedir. Hem emekçi sınıfın yükselen muhalefeti, hem de yoğunlaşan rekabetin yarattığı uzun dönemli kriz, kapitalizmi 20. yüzyıl başlarında içinden bir dizi savaş, devrim ve ideoloji çıkaracak kaos ortamına sürüklemiştir. Kalkınma iktisadi, ulus devlet ve sosyal adalet gibi enstrümanlar aracılığıyla oluşturulan sosyal muhafazakar anlaşma kapitalist krizi önemli ölçüde dindirmiştir (Wallerstein, 2003; Barry, 1989). İdeolojik arka planı itibarıyla sağlık hizmetlerin kamu tarafından verilmesi sanayi burjuvazisine yapılmış bir sübvansiyondur. Kamunun asgari sağlık hizmetini garanti etmesi emek gücünün belli bir niteliğin üzerinde tutulması işlevi açısından kapitalizmi rahatlatmıştır

(Belek, 1998: 48). Sosyal devlet ideolojisi yalnızca geniş halk kitlelerinden sermaye birikimi için yeni bir kuluçka dönemine girmiş sermayeci sınıfa kaynak akıtmakla kalmamış, aynı zamanda devletin sınıf karakterini perdeleyerek devrimci çabanın sistemin içine çekilmesine yardımcı olmuştur. Ancak bugün itibarıyla sosyal devletçi kapitalist zihniyet yerini *Yeni Sağcı* bir ekonomi politığe bırakmış durumdadır. Küreselleşme pratiği ile birlikte eğitim, sağlık gibi dışsal hizmetler ve sosyal güvenliği ilgilendiren toplumsal riskler kar odaklı meta piyasasının konusu haline gelmektedir.⁵

SONUÇ YERİNE: GELECEK, GENETİK DEVRİMİ

Makale düşünce tarihinden ve ideoloji kuramından seçtiği parçacıklar aracılığıyla *iktidar olarak tıpcı* gibi bir kategoriye temellendirmeye çalıştı. Sonuca getirilen bu çaba içinde iki ayrıntı ön plana çıkmaktadır:

1) Din, siyaset ve tıp arasında uygarlığın kuruluşundan beri devam eden ontolojik-epistemolojik bir birlik söz konusudur.

2) Bu bahsi geçen birliktelik doğa/eros üzerinde iktidar kurulması sonucunda kendi tamlığına ulaşır.

İktidar olarak tıpcı gelenek vurgusu hekimleri toplumun diğer zümrelerinden, öznelereinden ayrı bir şekilde inceleyen tarih okumalarına karşı iktidar, uygarlık, doğa gibi üst kategoriler aracılığıyla hekim ile diğer insanlar arasındaki ortaklıkları ön plana çıkarmaya çalışır. *İktidar olarak tıpcı gelenek* sadece hekimleri içermeyen, araçsal aklı kullanma eğilimdeki herkese açık olan (özellikle siyasetçilere, kapitalistlere ve din adamlarına) bir zihniyettir. Bu zihniyet özel olarak hekimlerin iyileştirici etkinlikleri yürütürken yarattığı tahakkümün, genel olarak iktidarın kuruluşundaki tıpcı enstrümanlar ile kesiştiğini vurgular. Sonuçta her türlü iktidarın arkasında beden vardır. Ölüm ve yaşam üzerinde söz söyleme hakkına ve hatta ölümü ve yaşamı kısmen belirleme gücüne sahip olan etkinlikler (makalede sıklıkla aynı ortak özden türediği varsayılan tıp, siyaset ve din) iktidarın muhtemel doğasını koyar ortaya.

Tıp ile başlayıp iktidarın doğası ile sona eren kavramsal serüven ağırlıklı bir şekilde dünü ve bugünü ifade eder. Genetik devrimi tartışması ile iddia geleceğe bağlanacaktır. Demek ki yeterince işlendiği düşünülen ayrıntıların gelecekte alacağı seyri önemli ölçüde yaklaşımda olan genetik devrimi belirleyecektir. Genetik devrimi bir olanak ya da dönüştürücü bir perspektif olarak *iktidar olarak tıpcılar* ile *muhalefet olarak tıpcılar* arasındaki gerilimi daha da derinleştirecektir.

Tıp "insan kopyalamanın", "insan yaratmanın" ve hatta "ölümsüzlüğün" fiziksel sınırının sınırına doğru ilerlemektedir. Bu gelişme insanın fiziksel kabursuzluğuna eş düzeyde tinsel bir ilerlemenin habercisi olabilir. Laboratuarda insan yaratımı tanrı inancını sona erdirecek kadar güçlü bir değişimdir. Eşitsizliklere ilk hızını veren ve eşitsizliğin doğal/değiştirilemez bir olgu olduğunu

vurgulayan fiziksel ve zihinsel eşitsizlikler önlenerek, bir ütopya çağına ulaşılabilir. Bu açıdan bakıldığında genetik devrimi *muhalafet olarak tıpçıların* denetiminde ve onların yararınadır. Ancak genetik devrimi ile bir gen ırkçılığı döneminin kapısı da aralanmış olacaktır. Ayrıca fiziksel eşitlik farklılıkların hızla yok olmasına yol açabilir. Dahası genetik devriminin nimetlerinden öncelikle zenginlerin yararlanması, zenginlerle fakirler arasındaki sınıf savaşımını dayanılmaz boyutlara ulaştıracaktır. Zenginler ile fakirler arasındaki fark ölümsüzler ile ölümlüler arasındaki farka indirgenebilir. Bu olasılıklar uzun vadede genetik devriminin nimetlerinden *iktidar olarak tıpçıların* daha fazla yararlanması sonucunu doğuracaktır.

Genetik devrimi olasılığı yalnızca *iktidar olarak tıpçılığın* geleceği ve dolayısıyla iktidarın geleceği açısından kısırtıcı sonuçlar doğuracak bir dönüşümü karakterize etmez. Aynı zamanda teknoloji-kapitalizm bağlantısı bağlamında kapitalist yaratımının insanın içine sızabilme potansiyelinde devasa bir artışı ifade eder. Genetik devrimini iktidar olarak tıpçıların elinde tamamlamış bir dünyada insanın özne olarak özerkliği sona erecektir. Genetiğin yıkım ve yeniden yapım pratiğinde insan, teknoloji aracılığıyla biçimlenen bir nesneye dönüşecektir.

DİPNOTLAR

1 İbn Haldun sosyolojisinin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Hassan 1998.

2 Muhafazakarlığın teorik açıklamalarını ve muhafazakarlığın akıl ve ideoloji ile ilişkisi için bkz. Öztürk ve Mollaer 2006.

3 Irkçılık-çok kültürcülük bağlantısı için bkz. Fırat Mollaer 2006. Çok kültürcülüğün yarattığı sorunlar ve bağlamı kesen tartışmalar için bkz. Gutmann, 1996.

4 Klerikalizm: Din adamlarının, kendi alanları dışına çıkarak kamu işlerine karışmalarını, kamu işlerini etkileri altına almalarını amaçlayan sistem ya da akım. Makale klerikalist ifadesini klerikalizmin özlü anlamı bağlamında değil, hekimlerin örgütlenme biçimindeki cemaatleşmeyi vurgulamak için kullanmıştır.

5 Sosyal devletçi anlayışının neoliberal bir anlayışla yer değiştirmesi sürecinde Türkiye örneği için bkz. Topal 2002. Hem sosyal devlet modeli, hem de Yeni Sağcı model açısından ayrıcalıklı bir yere sahip olan İngiltere’de sağlık politikalarının değişim serüveni için bkz. Iglehart 1984.

KAYNAKLAR

Akarsu, B. (1998), *Çağdaş Felsefe*, İstanbul: İnkılap Yayınları.

Aktay, Y. (2003), “İktidarın Nesnesi ve Kaynağı Olarak Beden ve Kimlik Politikaları: Kamusal Alan Tartışmalarına Bir Dipnot,” *Sivil Toplum 2*.

Aristoteles. (2000), *Politika*, Çev: Mete Tuncay, İstanbul: Remzi Yayınları.

Aristoteles. (1999), *Eudemos’a Etik*, Çev: Saffet Babür, Ankara: Dost Yayınları.

Arnhart, L. (2004), *Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev: Ahmet Kemal Bayram, Ankara: Adres Yayınları.

Bağce, S. (2005), “Bilgi, Bilim ve Üniversiteler”, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi II. Uluslararası Felsefe Konferansı Bildirileri, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.

Barry, N.P. (1989), *Yeni Sağ*, Çev: Cevdet Aykan, Ankara: Tisimat Yayınları.

Belek, İ. ve Diğerleri, (1998), *Türkiye İçin Sağlık Tezi*, İstanbul: Sorun Yayınları.

Bloch, M. (2005), *Feodal Toplum*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Bora, T. (1997), “Muhafazakarlığın Değişimi ve Türk Muhafazakarlığında Bazı Yol İzleri”, *Toplum ve Bilim*, 74 Güz.

Bourdieu, P. (1990), *The Logic of Practice*, Çev: Herbert Gintis, California: California University Press.

Campbell, J. (1992), *İlkel Mitoloji: Tanrının Maskeleri*, Çev: Kudret Emiroğlu, Ankara: İmge Yayınları.

Childe, G. (1990), *Tarihte Neler Oldu*, Çev: Mete Tuncay ve Alaeddin Şenel, İstanbul: Alan Yayınları.

Çiğdem, A. (1997), *Aydınlanma Düşüncesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Dedeoğlu, N. (2004), “Sağlık ve Yoksulluk”, *Toplum ve Hekim*, Cilt 19, Sayı 1.

Ehrenreich, B. (1992), *Cadılar, Büyücüler ve Hemşireler*, Çev: Ergun Uğur, İstanbul: Kavram Yayınları.

Engels, F. (1997), *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*, Çev: Yurdakul Fincancı, Ankara: Sol Yayınları.

Erdemir, A. D. (1996), *Tıbbi Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi*, Bursa: Güneş & Nobel Yayınları.

Ersoy, T. (1996), *Tıp Tarih Metafor*, Ankara: Öteki Yayınları.

Ersoy, T. (1998), *İktidarı Tıp ve Kültür*, İstanbul: Sorun Yayınları.

Galbraith, J. K. (2004), *İktisat Tarihi*, Çev: Müfit Günay, Ankara: Dost Yayınları.

Gutmann, A. (1996), *Çokkültürcülük*, İstanbul: YKY Yayınları.

Güvenç, B. (1999), *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Yayınları.

- Foucault, M.** (1984), Cinselliğin Tarihi, Cilt 1, Çev:Hülya Tufan, İstanbul: Afa Yayıncılık
- Foucault, M.** (1994), Cinselliğin Tarihi, Cilt 3, Çev:Hülya Tufan, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Freud, S.** (1996), Totem ve Tabu, Çev:K.Sahir Sel, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Harbour, W.R.** (1982), The Foundations of Conservative Thought, Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Heywood, A.** (1992), Political Ideologies, London: Macmillan.
- Hassan, Ü.** (1998), İbn Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Ibn, H.** (1997), Mukaddime, Cilt 1, Çev:Turan Dursun, Ankara: Onur Yayınları.
- Iglehart, J.K.** (1984), The British National Health Service Under The Conservatives Part II, National England Medison, Vol.310, No.1.
- Illich, I.** (1995), Sağlıkın Gaspsı, Çev:Süha Sertabiboğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Loasby, R.** (1986), "Organisation, Competition and the Growth of Knowledge", (ed.), R.Langlois, Economics as Process:Essays in the New Institutional Analysis, Cambridge: Cambridge University Press.
- Malinowski, B.** (1998), İkel Toplum, Çev:Hüseyin Portakal, Ankara: Öteki Yayınları.
- Malinowski, B.** (2000), Büyü, Bilim ve Din, Çev:Saadet Özkal, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Marshall, G.** (1999), Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mazrui, A.A.** (1995), "Sosyal Darwinizmden Günümüze Modernleşme Teorilerine: Bir Tahlil Geleneği", Sosyoloji Yazıları, (Der.), İhsan Sezal, Bursa: Ekin Yayınları
- Messadie, G.** (1998), Şeytanın Genel Tarihi, Çev:İşık Ergüden, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Mcneill, W. H.** (2004), Dünya Tarihi, Çev:Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Yayınları.
- Mollaer, F.** (2006), "Postmodernite, Çokkültürcülük, ve Yeni Irkçılık: Eleştirel Bir Analiz", Felsefe Logos 29, 2006.
- Müller, J. Z.** (Ed.), (1997), Conservatism: An Anthology of Social and Political Thought from David Hume to the Present, Princeton: Princeton University Press.
- Nietzsche, F.W.** (2002), Güç İstenci, Çev: Sedat Umran, İstanbul: Birey Yayınları.
- Özbek, S.** (2003), Irkçılık, İstanbul: Bulut Yayınları.
- Öztürk, A., Mollaer, F.** (2006), "Muhafazakarlığın İdeolojik Künyesi ve Akıl Tartışması", Cogito 44-45, 2006.
- Parkin, C.W.** (1997), "Burke ve Muhafazakar Gelenek", Siyasi Düşünce Tarihi, (Der.), David Thomson, İstanbul: Şule Yayınları.
- Popper, K.** (2000), Açık Toplum ve Düşmanları, Cilt 1, Çev: Mete Tuncay, İstanbul: Remzi Yayınları.
- Quinton, A.** (1978), "The Politics of Inreflection: The Religious and Secular Traditions of Conservative Thought in England from Hooker to Oakeshott", London: Faber and Faber.
- Russell, B.** (1990), Din İle Bilim, Çev: Akşit Göktürk, İstanbul: Say Yayınları.
- Schatskin, A.** (1978), Healt and Labor Power: A Theoretical Investigation, IJHS, Vol.8, No:2.
- Sorokin, P.A.** (1994), Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Çev: M.Münür Raşit Öymen, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Spencer, H.** (1994), The Man Versus State, Boston: The Beacon Press.
- Strauss, C. L.** (1993), Din ve Büyü, Çev: Ahmet Güngören, İstanbul: Yol Yayınları.
- Sunar, İ.** (1979), Düşün ve Toplum, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şenel, A.** (1999), Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Topal, A.** (2002), "Küreselleşme Sürecindeki Türkiye'yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ", Praksis 7, 2002.
- Turner, B.** (1984), The Body and Society: Explorations in Social Theory, Oxford: Basil Blackwell.
- Turner, B.** (1997), Eşitlik, Çev: Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Yayınları.
- Ülken, H.Z.** (2001), Ahlak, İstanbul: Ülken Yayınları.
- Vergin, N.** (2003), "Din ve Devlet İlişkileri: Düşüncenin "Bitmeyen Senfoni"si" Türkiye Günlüğü, Sayı 72.
- Wallerstein, I.** (2003), Liberalizmden Sonra, Çev: Erol Öz, İstanbul: Metis Yayınları.